

Ruilverkavelingen en de (mogelijke) rol van de KNNV daarbij*

door Hein van Bohemen en Peter Veen

De huidige ruilverkavelingen behartigen primair agrarische belangen. Er wordt echter ook rekening gehouden met natuur en landschap. De auteurs van bijgaand artikel gaan in op wat ruilverkavelingen zijn, hoe KNNV-afdelingen in de afgelopen jaren betrokken zijn geweest bij ruilverkavelingen en zij geven aan op welke wijze geïnteresseerden, zowel individueel als in afdelingsverband, nog meer betrokken kunnen raken bij dit gebeuren om zó althans te proberen de waarden van natuur en landschap beter in stand te houden. Met dit artikel wil de Natuurbeschermingscommissie bijdragen aan het inzicht in de wegen welke men kan bewandelen met betrekking tot het beïnvloeden van het beleid.

Wat is een ruilverkaveling

Een ruilverkaveling, tegenwoordig ook wel aangeduid met de term landinrichting, heeft allereerst tot doel de productie-omstandigheden van land- en tuinbouw te verbeteren. Daartoe worden verspreid gelegen percelen tot grotere aaneengesloten kavels samengevoegd, worden nieuwe boerderijen en/of wegen aangelegd, worden bestaande wegen verbeterd, en worden veelal ook waterhuishoudkundige maatregelen uitgevoerd die tot gevolg hebben dat sloot- en grondwaterstanden dalen (fig. 1a en b). Het gaat dus om maatregelen die, gelet op de milieueffecten ondermeer tot gevolg hebben dat isolatie van verafgelegen gebieden vermindert, dat waterpeilen zakken, dat het sloot-opervlak vermindert en geluidsonrust toeneemt. Het uiteindelijke gevolg is dat de intensivering van het grondgebruik – uitgedrukt in het aantal koeien per hectare of het aantal kg mest per hectare – toeneemt.

Ruilverkaveling gebeurt op basis van de agrarisch getinte Ruilverkavelingswet uit 1954. Al jaren is een nieuwe zogenaamde Landinrichtingswet in de maak, die naast ruilverkaveling ook een meer integrale herinrichting mogelijk maakt. Er is dan sprake van een aanpak, waarbij andere belangen gelijkwaardig behandeld kunnen worden. Hoogstwaarschijnlijk zal deze wet in 1984 of 1985 van kracht worden. De behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer vond in maart 1984 plaats.

Ruilverkavelingsprocedure

In de Ruilverkavelingswet 1954 is een procedure vastgelegd voor het aanvragen en het vervolgens in procedure nemen van een ruilverkaveling.

Figuur 2 geeft een overzicht van de voorbereidingsprocedure. De sterk gegroeide maatschappelijke belangstelling voor natuur- en landschapsbehoud heeft tot gevolg dat deze aspecten zwaarder meewegen in de planvorming. We denken hierbij aan de historisch-landschappelijke aspecten, het abiotische patroon, de biologische diversiteit en de visueel-landschappelijke karakteristiek. Daarnaast krijgt ook het recreatieve aspect meer aandacht.

Verlaging van grondwaterstand tast bestaanswaarden van de dotter aan.

* Een publicatie van de Natuurbeschermingscommissie van de KNNV.

Fig. 1a. Het verkavelingspatroon voor de ruilverkaveling (Ruilverkaveling Vries in Drenthe).

Door het uitbrengen per ruilverkavelingsgebied van zgn. deeladviezen (zie figuur 2) worden de diverse belangen uiteengezet. Het gaat om de deeladviezen: Landbouwstructuuradvies, Advies landschapsbouw, Advies van de Natuurwetenschappelijke Commissie (N.W.C.) en het Recreatie-advies.

In het advies van de N.W.C. wordt onder meer een overzicht gegeven van de historisch-landschappelijke en natuurwetenschappelijke betekenis van het betreffende ruilverkavelingsgebied. Op basis van de vier deeladviezen stelt de voorbereidingscommissie, vooral bestaande uit agrariërs uit de streek, meestal enkele milieubeschermers en ..., een concept-ruilverkavelingsplan op, waarbij voorzien is in een bezwarenprocedure. Vooral de voorbereidingsfase van het plan leent zich voor

een actieve opstelling van de particuliere natuurbescherming.

In de eerste plaats is het mogelijk dat de KNNV-afdelingen inventarisatiegegevens verzamelen. In de fase dat Staatsbosbeheer bezig is met het opstellen van een inventarisatierapport voor de N.W.C. is het zinvol contact op te nemen met de Consulente natuur-, milieu- en faunabeheer van het Staatsbosbeheer om in wederzijds overleg tot een zo gedegen mogelijk rapport te komen. Is het N.W.C.-advies uitgebracht dan is het gewenst een afschrift van dit – openbare – advies aan te vragen om te bekijken of er ‘witte’ vlekken in het rapport te ontdekken zijn. Het is zeer gewenst dat lokale veldbiologen en natuurbeschermers hier de vinger aan de pols houden, zeker in tijden van

Fig. 1b. Het verkavelingspatroon na de ruilverkaveling (Ruilverkaveling Vries in Drenthe).

bezuinigingen waarvan ook het natuuronderzoek in ruilverkavelingsverband de dupe kan worden. Ook in de fase van de inspraak passen diverse KNNV-activiteiten. Het ontwerp-ruilverkavelingsplan is dan nog niet definitief vastgesteld en met name de effecten van de aangekondigde ingrepen op natuur en landschap dienen kritisch te worden beoordeeld. Onderbouwde alternatieven kunnen tijdens de inspraakperiode worden ingebracht. De inspraakprocedure, die officieel te boek staat als de bezwarenbehandeling, kent overigens geen vervolg door Kroonberoep en het is dus zaak om de bezwaren helder en goed onderbouwd te presenteren. De inspraakprocedure is tegenwoordig uitgebreid met zogenaamde huiskamerbijeenkomsten, waarbij de wensen per agrarisch bedrijf worden doorgenomen.

Een aparte vermelding behoort nog de wijze van samenstelling van de voorbereidings- c.q. plaatselijke commissie te verkrijgen. Het is thans de gewoonte dat naast agrariërs ook één of twee milieu-vertegenwoordigers in de commissie worden benoemd. Als eis wordt soms gesteld, dat deze vertegenwoordigers uit het ruilverkavelingsgebied moeten komen. Juist de specifieke bekendheid van veel KNNV-ers met hun omgeving geeft aanleiding deze mogelijkheid van inbreng hier te noemen.

Voorbereidingsschema

Om de lezer een indruk te geven van de omvang van het ruilverkavelingsgebeuren in ons land is op een, in dit nummer van Natura ingelegd, kaartje van Nederland een overzicht gegeven van de ge-

Vorbereidingsprocedure ruilverkaveling

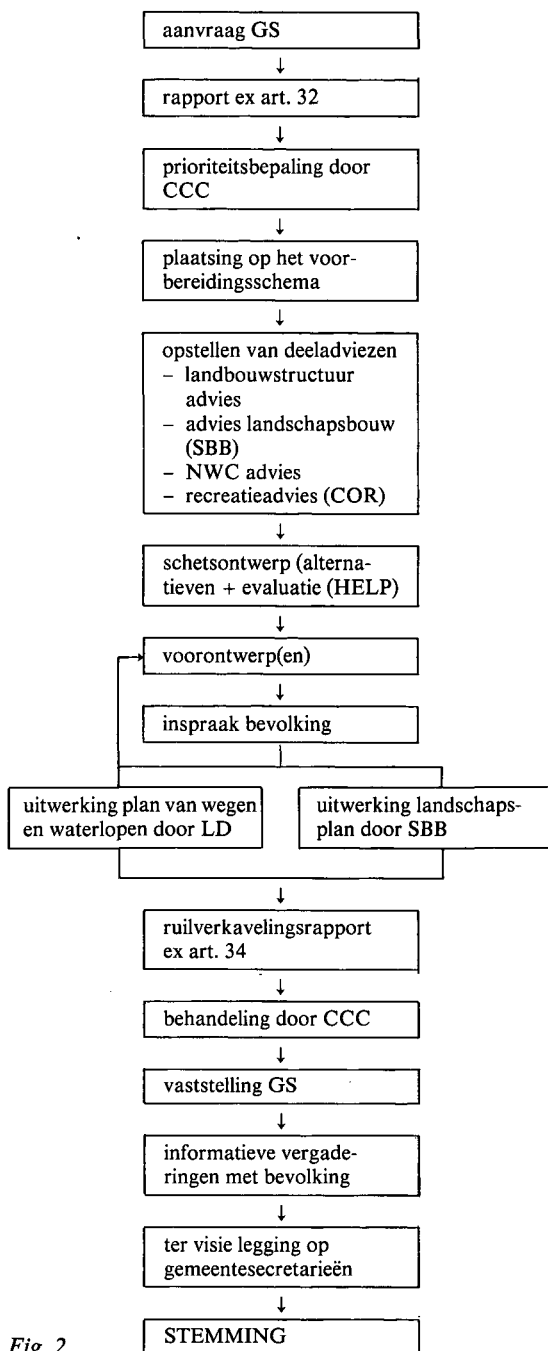

Fig. 2

Bron: I. L. Loopstra en R. Peters 'gevolgen van ruilverkaveling voor het landschap 1', Rijksinstituut voor onderzoek in de bos- en landschapsbouw De Dorschkamp, rapport nr. 277 Wageningen 1981.

bieden die vroeg of laat verkaveld worden. Deze kaart is afgeleid van het 'voorbereidingsschema voor landinrichtingsprojecten', dat jaarlijks door de Centrale Cultuurtechnische Commissie (C.C.C.) wordt vastgesteld.

In 1982 zijn aan het voorbereidingsschema toegevoegd de ruilverkavelingsgebieden: Westerhorn (ca. 760 ha), Roden-Norg (ca. 12.500 ha), Raarhoek-Veldhoek (3650 ha), Wijkermeer (690 ha), Krimpenerwaard (12.500 ha) en Weerij (5000 ha). Voorts werd de voorbereiding van de ruilverkaveling Mars- en Westerstroom (6500 ha) hervat. In 1983 werden in het kader van een bezuinigingsoperatie vrijwel geen nieuwe gebieden – behoudens Buitenpost-Twijzel – aan het schema toegevoegd. In 1984 wordt overwogen een aantal kleine, nieuwe projecten op het schema te zetten. Dat kunnen mogelijk zijn: Kop van Goeree, Wogmeer, uitbreiding Buitenpost-Twijzel en Teteringen.

In het afgelopen jaar 1983 zijn zeven ruilverkavelingen na stemming aangenomen, waardoor in 1983 ruim 21.000 ha ruilverkavelingsgebied bij het potentieel uitvoeringsgebied is gekomen. Het gaat om de volgende gebieden:

Hengelo-Zelhem (Gelderland) 8500 ha, Haagsche Beemden-Oost (N.-Brabant) 650 ha, Terschelling (Friesland) 1400 ha, Hefshuizen (Groningen) 9000 ha, Reek (N.-Brabant) 600 ha, Wolphaartsdijk (Zeeland) 800 ha, Baambrugge-Oostzijde (Utrecht) 450 ha. De ruilverkaveling Zuidwolde (Drenthe) werd afgestemd.

Ruilverkavelingen en de KNNV-afdelingen

a. Algemeen

Om een inzicht te krijgen van de organisatie van de particuliere natuurbeschermingssector in de provincies ten behoeve van ruilverkavelingen is in september 1983 een enquête gehouden onder de provinciale natuur- en milieufederaties.

Het graven van waterlopen is meestal niet zonder gevolg voor natuur en landschap.

Kleinschalige elementen zijn van grote oecologische betekenis.

Fig. 3. Aanwezigheid overlegplatforms t.b.v. ruilverkavelingen

	Werkgroep	Vergader- frequentie	Samenstelling werkgroep	in uitvoering	Aantal rvk in voorbereiding
Groningen	-/+	n.v.t.	particulieren	7	4
Friesland	(+)	onregelmatig	particulieren	13	11
Drenthe	(+)	onregelmatig	prof. organi- saties + part. welkom	6	4
Overijssel	++	2× per jaar	prof. organi- saties/partic.	11	7
Gelderland	+	6× per jaar	prof. organi- saties/partic.	16	4
Utrecht	(+)	onregelmatig	prof. organi- saties/partic.	4	2
Nrd-Holland	+	2× per jaar	prof. organi- saties/partic.	7	6
Zd-Holland	+	4× per jaar	prof. organi- saties/partic.	6	5
Zeeland	-/+	n.v.t.	prof. organi- ties	1	4
Nrd-Brabant	++	onregelmatig	part. (prof. org. apart)	18	13
Limburg	-/+	n.v.t.	prof. organi- ties	12	4

-/+ Geen specifiek overleg c.q. beperkt gebied

(+) Overleg per specifieke rvk/overleg in bepaald stadium rvk

+ Permanent rvk-overleg

n.v.t. Niet van toepassing

Aangezien de respons 100% was, is een goed beeld verkregen van deze organisatie en is tevens een indruk gekregen van de behoefte aan inventarisatiegegevens door deze instellingen.

b. Aanwezigheid overlegplatforms ten behoeve van ruilverkavelingen

De enquête leverde in de eerste plaats het gegeven op, dat binnen elke provincie wel sprake is van een overlegplatform (fig. 3). De opzet verschilt echter sterk per provincie. Uitersten zijn enerzijds Groningen, Zeeland en Limburg, waar ruilverkavelingszaken ad hoc en in een meer algemeen overleg aan de orde komen. Binnen Zeeland en Limburg bestaan de overlegdeelnemers uit vertegenwoordigers van professionele organisaties, zoals de provinciale landschappen, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, Stichting Natuur en milieu, Staatsbosbeheer en de milieufederaties. Anderzijds is bij de overige provincies een specifiek overlegorgaan ten behoeve van ruilverkavelingen aanwezig, waarbij een onderscheid kan worden gemaakt tussen brede, permanente overleggroepen (Overijssel, Gelderland, Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant) en ad hoc-werkgroepen die zich richten op één bepaald gebied (Friesland, Drenthe, Utrecht). Opvallend is daarbij dat de inbreng van particuliere groepen nogal eens verschilt: in Drenthe en Zuid-Holland blijkt deze inbreng aanvankelijk slechts aarzelend

van de grond te zijn gekomen, in Noord-Brabant is er een scheiding tussen de inbreng van particulieren en die van professionele organisaties (verschillend overleg); in Friesland werken de professionele organisaties blijkbaar los van het particuliere werkverband. In de overige provincies vindt een brede deelname plaats. De opgave van het aantal ruilverkavelingen heeft zowel betrekking op ruilverkavelingen in voorbereiding als in uitvoering. De aantallen geven een momentstand weer en fungeren alleen als illustraties van de omvang van het ruilverkavelingsgebeuren.

c. Bijdrage van KNNV-afdelingen met betrekking tot ruilverkavelingen

In de enquête is – en dat was het belangrijkste deel – geïnformeerd naar de behoefte aan deelname van de KNNV binnen de ruilverkavelingsgroepen en naar de behoefte aan inventarisatiegegevens.

Behoudens Groningen en Limburg is de behoefte aan inbreng van KNNV-zijde groot. Binnen de provincies Friesland, Drenthe, Overijssel, Utrecht en Noord-Brabant is het mogelijk per ruilverkavelingsgebied deel te nemen aan het werkgroepoverleg. Dit heeft als voordeel dat lokale kennis van natuur en landschap goed kan worden benut.

Binnen Overijssel en Noord-Brabant is daarnaast ook nog een provinciaal overleg aanwezig, terwijl dit eveneens functioneert in Gelderland, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland.

Fig. 4. Bijdrage afdeling KNNV m.b.t. ruilverkavelingen

	Deelname werkgr.	Levering invent.	Bijzonderheden
Groningen	n.v.t.	+	
Friesland	+	+	
Drenthe	+	+	M.n. rvk Mars en Westerstroom en Norg-Roden info
	(in principe)		
Overijssel	++	+	
Gelderland	+	+	Attenderen op potentiële kandidaten voor rvk-commissies
Utrecht	+	+	
Nrd-Holland	+	+	Reeds deelname KNNV-vertegenw. in rvk-commissie
Zd-Holland	+	+	
Zeeland	+	+	Rvk Walcheren dient meer aandacht te krijgen van part. instanties
Nrd-Brabant	++	+	
Limburg	—	+	

+ Gewenst
— Niet nodig geacht

Invent.: Inventarisatie gegevens

Het wekt geen verwondering, dat de behoefte aan inventarisatiegegevens steeds als zeer belangrijk werd gezien. Op de aard van de gegevens werd niet ingegaan. Wellicht werd dit mede veroorzaakt door de niet sterk gerichte vraagstelling op het enquête-formulier. Het is dan ook onmogelijk hierover in algemene zin verder uitsluitsel te geven.

In fig. 4 worden onder 'bijzonderheden' enige zaken vermeld, die de behoefte, zowel aan persoonlijke inbreng als ook aan inbreng van gegevens, nog verder specificceert.

d. Diverse opmerkingen

Enkele hartekreten zijn vermeldenswaard. Zowel de opmerkingen van Drenthe en Utrecht geven suggesties voor andere mogelijkheden om actief te zijn als KNNV-afdeling voor natuur- en milieubehoud. De opmerking van Overijssel spreekt voor zich ... Wie de schoen past, trekke hem aan. Aan het slot van dit artikel volgt een overzicht van de milieufederaties in de provincies, die u meer kunnen vertellen over dit werk.

e. Conclusies: Wat staat ons te doen?

Er blijken vele mogelijkheden te zijn voor KNNV-afdelingen om betrokken te zijn bij een actief natuurbeschermingsbeleid binnen de meeste provincies, als het gaat om begeleiding en toetsing van ruilverkavelingsplannen.

Onderkend moet worden dat het weerbarstig werk is: de kansen op succes staan niet bij voorbaat vast. Men leze in dit verband de evaluatie van het Contact Milieubescherming Noord-Holland over de effectiviteit van de particuliere inbreng in ruilverkavelingsprojecten. Maar desondanks dient dit werk een zeer grote aandacht te blijven behouden vanuit de particuliere natuurbescherming. Ook in de komende jaren gaat nog veel grond 'op de schop'.

Overigens beperkt het samenspel zich niet alleen tot de provinciale 'platforms', maar zijn er ook andere overlegsituaties denkbaar, die rechtstreeks door KNNV-afdelingen kunnen worden aangewend, zoals het benaderen van de colleges van Gedeputeerde Staten.

Enkele praktische ideeën

Het aandeel dat de afdelingen van de KNNV kunnen leveren ten aanzien van veldinventarisaties hebben we reeds genoemd. Eén facet willen we er speciaal uitlichten. Het moet opvallen dat natuurinventarisaties ten behoeve van ruilverkavelingen zich meestal beperken tot botanische karteringen – waaronder de CABO-graslandkarteringen- en broedvogelinventarisaties. De KNNV-afdelingen zouden meer aandacht kunnen besteden aan on-

Drenthe: KNNV-leden zouden ook in de sfeer van bestemmingsplannen e.d. een functie kunnen hebben door bijvoorbeeld lokale en regionale bladen bij te houden t.a.v. gemeentelijke plannen.

Overijssel: Helaas zijn niet alle KNNV-afdelingen aangesloten bij de Natuur- en Milieufederatie.

Utrecht: Het werkterrein van de KNNV-afdelingen zou kunnen worden verbreed. Aansluiting bij milieufederaties opent de mogelijkheid om in meer overleg-situaties deel te nemen bijv. t.b.v. streekplannen, recreatiebasisplannen en afvalstoffenplan.

Diverse opmerkingen

derzoek naar het voorkomen en de oecologie van karakteristieke, door ingrepen bedreigde plantesoorten in een bepaald gebied. Te denken valt aan typische kwelwaterindicatorsoorten, zoals water-violier, holpijp, sommige fonteinkruiden, soorten uit mesotrofe milieus zoals moeraskartelblad, waterdrieblad, zompzegge en soorten die door bemesting en drooglegging zwaar achteruitgaan zoals dotterbloem, ratelaar, moerasspirea. Daarnaast zouden andere diergroepen dan broedvogels de aandacht kunnen krijgen: bijvoorbeeld de macrofauna van sloten en muizenpopulaties.

In het verlengde hiervan ligt een actieve voorlichting en educatie in het ruilverkavelingsgebied door middel van bij voorbeeld het samenstellen van een brochure of boekje over de planten en dieren en het landschap van het gebied. Het uitzetten van een natuurroute sluit hier logisch op aan. Het is belangrijk dat de ingrepen in ruilverkavelingsverband daarbij duidelijk zichtbaar worden gemaakt in een toelichtende brochure.

Gewezen werd reeds op de mogelijkheid zitting te nemen in de voorbereidingscommissie, mits binnen de afdeling de vereiste deskundigheid, ook op het gebied van ruilverkavelingszaken, en ambitie aanwezig is. Het contact tussen voorbereidingscommissie en KNNV-afdeling is te activeren door het beleggen van een informatieve bijeenkomst, waarop aan de hand van een goed voorbereide dia-serie een toelichting op de betekenis van natuur en landschap kan worden gegeven. Deze dia-serie kan vervolgens z'n diensten bewijzen als bewustmaker van de bevolking. Vooral onder het motto 'voor en door de streek' zal er begrip en interesse bij de medebewoners te vinden zijn. Op scholen kunnen projecten worden geëntameerd, die uitmonden in een tentoonstelling over deze

materie voor ouders en anderen. Men kan de scholenprojecten begeleiden door leerlingen in contact te brengen met agrariërs, natuurbeheerders, technici van waterschappen enz., om zo de facetten van activiteiten in een gebied vast te leggen.

Een groter publiek kan bereikt worden door middel van het publiceren van voorlichtende artikelen in de regionale pers. Het regelmatig vullen van een vaste rubriek heeft als voordeel, dat meer waardering ontstaat voor de vormenrijkdom in de directe omgeving van de mens. Samenwerking met andere groene en grijze groepen en instanties die betrokken zijn met de voorbereiding van een ruilverkavelingsproject is in dit verband van belang.

Het ligt in de bedoeling in één of enkele vervolgartikelen aandacht te besteden aan praktijkvoorbeelden van beïnvloeding van ruilverkavelingen. Hierbij zal dan niet alleen op de voorbereidingsfase worden ingegaan, maar ook op de beïnvloeding tussen het moment van stemming en het uiteindelijk afsluiten van een ruilverkaveling. De

laatstgenoemde periode kan soms heel lang zijn; zo was de duur van de uitvoering van de ruilverkaveling Alblasserwaard 18 jaar. U kunt zich voorstellen dat in die tijd inzichten, financiële mogelijkheden en externe omstandigheden zich wijzigden.

De auteurs houden zich overigens aanbevolen voor informatie uit het veld van de praktische inbreng in het ruilverkavelingswerk.

Adressen van de schrijvers:
H. D. van Bohemen.

P.H. Veen,

De provinciale milieufederaties worden bedankt voor hun bijdrage aan dit artikel middels het invullen van een enquêteformulier.

LITERATUUR:

ANONYMUS 1981. Structuurschema voor de landinrichting, deel a: beleidsvoornemen, 1981, Ministerie van L. en V. en R.O.

ANONYMUS 1981 en 1982. Jaarverslagen Landinrichtingsdienst.

ANONYMUS 1982. Waar het om gaat bij ruilverkavelingen, brochure Landinrichtingsdienst, Utrecht.

ANONYMUS 1983. Contact Milieubescherming Noord-Holland en de ruilverkavelingen in Noord-Holland. (Tussentijds verslag: basisdisc. ledenverg.).

HERMENS, B., 1982. Handleiding landinrichting. Stichting Natuur en Milieu (zie recensie in Natura, januari 1984, blz. 23).

HOEJENBOS, M., 1983. Een oogje op ruilverkaveling, Mens en Natuur.

MOLENAAR, J. G. DE, 1982. Bemesting, waterhuishouding en intensivering in de landbouw en het natuurlijk milieu. Rapport Rijksinstituut voor het Natuurbeheer.

Enkele belangrijke adressen:

Landinrichtingsdienst, afd. Voorlichting, Rijkskantorenged. 'Westraven', Griffioenlaan 2, 3526 LA Utrecht.

Stichting Natuur en Milieu, Donkerstraat 17, 3511 KB Utrecht.

Natuurwetenschappelijke Commissie van de Natuurbeschermingsraad, Maliebaan 12, 3581 CN Utrecht.

Staatsbosbeheer, afd. In- en Externe Betrekkingen, Rijkskantorenged. 'Westraven', Griffioenlaan 2, 3526 LA Utrecht.

Natuurbeschermingscommissie van de KNNV, Postbus 1725, 3000 BS Rotterdam.

Milieufederaties

Milieufederatie Groningen, Ossemarkt 6, 9712 NZ Groningen, 050-130800.

Friese Milieuraad, Huizumerlaan 23, Postbus 713, 8901 BM Leeuwarden, 05100-52925.

Milieuraad Drenthe, Hertenkamp 7, 9401 HL Assen, 05920-12585.

Nat. & Mil. Fed. Overijssel, Thorbeckegracht 22, 8011 VM Zwolle, 05200-17166.

Contact Milieubeheer N-H, Stationsstraat 6, 1506 DG Zaandam, 075-351598.

Gelderse Milieufederatie, Jansbuitensingel 3, 6811 AA Arnhem, 085-515069.

Centrum Milieubeheer Z-H, Schiedamsevest 42C, 3011 BA Rotterdam, 010-148682.

Zeeuws Coördinatie-orgaan, Johan van der Goeskade 334, Postbus 334, 4460 AS Goes, 01100-28259.

Brabantse Milieufederatie, Willem II-straat 15a, 5038 BA Tilburg, 013-356225.

Limburgse Milieufederatie, Van Tienhovenmolen, Gasthuis 2, 6268 NA Margraten, 04407-2578.